

טוהר הנשק הישראלי

הרב אליצור סגל

ראשי פרקים

א. יציאת מצרים	פתיחה
ב. עמלק	ת. תפסח
ג. אדני-בזק	ט. צר, צידון ופלשת
ד. גדעון	י. מרדכי ואסתר בשושן הבירה
ה. שמשון	יא. שמעון הצדיק והשומרונים
ו. דוד וגלית	יב. נקנור
ז. בבל	סיכום
	נספח א'
	נספח ב'
	נספח ג'

פתיחה

לפני כתשעים שנה שאל ד"ר משה זיידל את מרן הראי"ה קוק, מדוע חייבה התורה להתנהג באכזריות כה רבה עם אויבינו? הרב השיב לו באגרות הראי"ה, כרך א, עמ' ק, "ועניי המלחמות - אי אפשר היה כלל, בשעה שהשכנים כולם היו זאבי ערב ממש, שרק ישראל לא ילחם, שאז היו מתקבצים ומכלים ח"ו את שאריתם. ואדרבה, היה מוכרח מאוד גם להפיל פחד על הפראים גם על ידי הנהגות אכזריות - רק עם צפיה להביא את האנושיות למה שהיא צריכה להיות, אבל לא לדחוק את השעה. ודע שבהלכות הצבור לא החמירה תורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות, מפני שאז היתה החסידות הכללית נעשית דרך קבע וחובה ותכלית התורה היא, שתקבע ההערה השכלית בכח אהבה ונדבה - וזהו יסוד כמה קולות שיש בדין תורה ביחס לסדרי המלחמות. ועזיבת האלילים היא נאותה לתעודת ישראל הכוללת. ומובן שמכל מקום היה הדבר מסור לבית-דין לראות מצב המוסר של העבודה זרה ההיא, ולא היה כל הענינים שויים. ובעוונות הרבים לא נתפרשו לנו הדברים לפרטיהם ממיעוט השימוש המעשי מאז איבדנו את חוסננו הלאומי, עד אשר ישיב לנו השם יתברך עטרת תפארתנו במהרה בימינו."

דברים אלה של הרב, שיש בהם לא מעט מן החידוש, נובעים בהכרח

מלימוד מלחמות דוד, שהרי דוד היה מלך צדיק שלא הוגבל כוחו, אך נהג בצורה שונה בכל אחד מהעמים שנלחם בהם.

1. באשר למואב כתוב (שמ"ב ח:ב): "ויך את מואב וימדדם בחבל, השכב אותם ארצה וימדד, שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות".

2. לגבי עמון כתוב (שם י"ד): "ואת העם אשר בה הוציא, וישם במגרה ובחריצי הברזל ובמגזרות הברזל, והעביר אותם במלבן, וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון", וכן כתוב (דבה"א א כ:ג): "ואת העם אשר בה הוציא וישר במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות, וכן יעשה דוד לכל ערי בני עמון".

3. בענין אדום כתוב (מ"א יא:טו): "ויהי בהיות דוד את אדום, בעלות יואב שר הצבא לקבר את החללים, ויך כל זכר באדום". לעומת שפטים אלו בעמונים, באדומים ובמואבים, נראה, שדוד לא עשה שפטים דומים בארמיים ובפלשתים:

4. בעניין הפלשתים כתוב (שמ"ב ח:א): "ויהי אחרי כן, ויך דוד את פלשתים ויכניעם, ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים", ובדברי-הימים (א' יח:א) כתוב: "ויהי אחרי כן ויך דוד את פלשתים ויכניעם ויקח את גת ובנותיה מיד פלשתים".

ניתן לומר, ש"לא ראינו" אינה ראייה, ובאמת נעשו שפטים בפלשתים, אלא שמיד לאחר הפסוק בשמואל מוזכרת מלחמתו של דוד במואב ובה מוזכרים שפטים כאלו - כך שקשה להסיק שזו השמטה בעלמא.

5. בדבר הארמים (שמ"ב י"ח:ט) כתוב: "וינס ארם מפני ישראל, ויהרג דוד מארם שבע מאות רכב וארבעים אלף פרשים, ואת שובך שר צבאו הכה, וימת שם; ויראו כל המלכים עבדי הדדעזר, כי נגפו לפני ישראל, וישלימו את ישראל ויעבדום".

גם כאן אפשר לומר, ש"לא ראינו" אינה ראייה, אך מיד לאתר מכן נזכרת מלחמת דוד בבני עמון, שמתוארת בה באריכות התנהגות דוד כלפי העמונים, כך שגם כאן נראה שכאילו לא עשה דוד בארמים שפטים.

והנה בזמנו יכול היה הרב לומר, שלא נתבררו לנו הפרטים ממיעוט השימוש המעשי בהם, אך בימינו הפכה שאלה זו למעשית ביותר ואף לדוחקת. הדברים אמורים במיוחד כעת כשקמו רבים - שכבר אז הזהיר הרב מפניהם - הרוצים לדחוק את השעה בלי "להפיל פחד על הפראים" עד שאכן הולך ומתקיים בנו מצב, שזאבי ערב מתקבצים לכלות את שאריתנו. לפיכך אין מנוס מבירור הכללים שעל-פיהם הוחלט, כיצד לנהוג במלחמה.

סקירה מקפת של הכתובים ושל דברי חז"ל מעלה, שהקו העיקרי שהנחה את עם ישראל במלחמותיו היה הכלל של "מידה כנגד מידה"; כלומר, כפי שרצה האויב לנהוג בנו, כך נהגנו בו. כלל זה אינו שולל את אפשרות קיומם של כללים נוספים, שעל-פיהם נהגו לקולא או לחומרא, אולם מספר רב של דוגמאות שיובאו להלן יוכיח, שכלל-יסוד זה של "מידה כנגד מידה" היה אמנם אבן-הבוחן העיקרית להתנהגות אבותינו.

א. יציאת מצרים

שנינו במדרש תהלים, מזמור כב, אות א: "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים" (שמות יד:ל) - מה היו עושין להם? היה כל אחד ואחד מישראל נוטל כלבו והולך ונותן את רגלו על צואר של מצרי, והיה אומר לכלבו: 'אכול מן היד הזו שנשתעבדה בי! אכול מן המעיים הללו שלא חסו עלי!' תדע לך שכן הוא - דכתיב: 'למען תמחץ רגלך בדם לשון כלביך מאויבים מנהו' (תהלים סח:כד).

מדרש זה מבהיר, שעל אכזריותם של המצרים כלפי ישראל, השיבו להם באכזריות דומה [ראה להלן נספח א].

ב. עמלק

שמואל הנביא אמר לאגג, מלך עמלק (שמ"א טו:לג): "כאשר שכלה נשים חרבך, כן תשכל מנשים אמך, וישסף שמואל את אגג לפני ה' בגלגל". בילקוט שמעוני, שופטים, רמז קכג: "וישסף שמואל את אגג - זה שאמר הכתוב, 'השב לשכנינו שבעתיים אל חיקם' (תהלים עט:יב), זה מה שעשו במילה שהיא נתונה בחיקו של אדם, ואתיא כי הא דאמר רבי לוי בשם ר' יוחנן: 'מה היו עושין בני ביתו של עמלק? היו מחתכין מלותיהם והיו זורקין כלפי מעלה והיו אומרים: 'בזו בחרת, הילך מה שבחרת!' בא שמואל ופרע להם, שנאמר: 'וישסף שמואל את אגג'. מה עשה לו? רבי אבא בר כהנא אמר: 'היה מחתך בבשרו זיתים זיתים ומאכיל לנעמיות = [בנות יענה]".

בפרקי ר' אליעזר, פרק מט: "כשם ששכלה חרב עמלק זקנך את בחורי ישראל מאחרי הענן, וישבו נשיהם שכולות ואלמנות - כן תשכל מנשים אמך". מכאן עלינו להסיק, שאפילו במלחמת עמלק אשר בעיקרה היא גזרת הכתוב, נהגו ישראל "מידה כנגד מידה".

כן כתב הרמב"ם ב'מורה נבוכים', חלק ג, פרק מא [מהדורת מהר"י

קפאח]: "ועוד ממה שכלל אותו ספר שופטים לאבד זרע עמלק - כי כשם שעונשים את הפרט, כך ראוי לענוש את השבט האחד או האומה האחת, כדי להרתיע על השבטים ולא יעזרו זה את זה על השחיתות, לפי שהם יאמרו: 'כדי שלא יעשה בנו מה שנעשה בשבט פלוני', עד שאם יצא בהם בן בליעל משחת, שאינו חושש לרוע עצמו ואינו חושב על רשע שהוא עושה, לא ימצא מסייעים משבטו שיעזרוהו על רשעותיו שהוא רוצה לעשות. לפיכך עמלק - אשר קדם למלחמה נצטוינו להשמידו בחרב - ועמון ומואב - אשר נטפלו לנו בציקנות וגרמו נזק בנכליהם - נענשו בהרחקה מלהתחתן בם והשפלתם, ולהמנע מלדרוש שלומם, לא יותר - כל הדברים הללו גזרת א-לוהים לעונש, כדי שלא יהא בו הגזמה ולא חסר, אלא כמו שביאר יתעלה: 'כדי רשעתו'."

גם בדברי הרמב"ם הללו אנו רואים את הדגש המושם על "מידה כנגד מידה", ואגב כך גם למדנו את ההצדקה התורנית לענישה סביבתית/קולקטיבית, אלא שאין זה נושאו הישיר של חיבור זה.

ג. אדני בזק

כתוב בשופטים א:ו-ז - "וימצאו את אדני בזק בבזק, וילחמו בו; ויכו את הכנעני ואת הפריזי; וינס אדני בזק, וירדפו אחריו, ויאחזו אותו, ויקצצו את בהונות [תרגום יונתן: 'בהונות' = 'קרסולי', היינו, לא הבוהן בלבד, אלא כל כף-היד והרגל] ידיו ורגליו. ויאמר אדני בזק: 'שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים - היו מלקטים תחת שולחני; כאשר עשיתי כן שילם לי א-להים!'."

ברור, שבני ישראל נהגו באויב אכזרי זה כשם שהיה אותו אויב נוהג אילו נתנה לו ההזדמנות לכך.

ד. גדעון

בשופטים ח:יח-יט מסופר, שלאחר לכידת זבח וצלמונע, מלכי מדין, והבאתם לעמק יזרעאל, פונה אליהם גדעון: "ויאמר אל זבח ואל צלמונע: 'איפה האנשים אשר הרגתם בתבור?' ויאמרו: 'כמוך כמוהן אחד, כתואר בני המלך'. ויאמר: 'אחי, בני אמי, הם! חי ה' - לו החייתם אותם, לא הרגתי אתכם!'"

גם כאן ברור הכלל - "מידה כנגד מידה" - שנהג גדעון.

ה. שמשון

כאשר באו בני יהודה בטענה לשמשון (שופטים טו:יא): "הלא ידעת, כי מושלים בנו פלשתים, ומה זאת עשית לנו? ויאמר להם: 'כאשר עשו לי, כן עשיתי להם.'"

ו. דוד וגלית

כאשר גלית אומר (שמואל א' יז:מד) - "לכה אלי, ואתנה את בשרך לעוף השמים ולבהמת השדה", משיב דוד באותו מטבע: "היום הזה יסגרך ה' בידי, והכיתיך; והסירותי את ראשך מעליך, ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ".

ז. בבל

בתהלים קלז:ח כתוב - "בת בבל השדודה, אשר שישלם לך את גמולך שגמלת לנו; אשרי שיאחזו ונפץ עולליך אל הסלע!"
אם יבוא מתחכם, אשר נמלא מוחו מהזיות התרבות המערבית, ויאמר שזו ברכה למי שאינו מזרע ישראל, ולא הוראה לביצוע לבית ישראל - יבואו דברי המקונן בקינות ט' באב: "ואז אל סלעי סעיפך אנפץ את טפיך". ללמדך, שכל מי שנשמתו היהודית בריאה בקרבו - מבין, כי דברים אלו הם הוראה לביצוע לבני ישראל.

ח. תפסח

במלכים ב' טו:טז כתוב: "אז יכה מנחם את תפסח ואת כל אשר בה ואת גבולה מתרצה, כי לא פתח, ויך את כל ההרותיה, בקע".
והנה תפסח יושבת על ברך הפרת, ואם-כן, מן-הסתם היתה עיר ארמית. מנחם, מלך ישראל, נקט דרך זו במלחמתו בארמים בגלל דרכי מלחמתם של הארמים עצמם, שהרי כתוב במלכים ב' ח:יב - "ויאמר חזאל [לאלישע הנביא]: 'מדוע אדני בוכה? ויאמר: 'כי ידעתי את אשר תעשה לבני ישראל רעה - מבצריהם תשלח באש, ובחוריהם בחרב תהרוג; ועולליהם תרטש, והרותיהם תבקע.'"
אמנם אין מכאן ראייה מוחלטת, שהרי לא ברור, אם באמת מלחמתו של מנחם היתה נגד הארמים (ראה פרשני המקרא במקום).

ט. צר, צידון ופלשת

ביואל ד:ד-ח כתוב - "וגם מה אתם לי, צר וצידון וכל גלילות פלשת? הגמול אתם משלמים עלי? ואם גמלים אתם עלי, קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם - אשר כספי וזהבי לקחתם, ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם, ובני יהודה ובני ירושלים מכרתם לבני היוונים, למען הרחיקם מעל גבולם. הנני מעירים מן המקום אשר מכרתם אתם שמה, והשבתי גמלכם בראשכם, ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה, ומכרום לשבאים - אל גוי רחוק, כי ה' דבר".

מלבד הכלל "מידה כנגד מידה" שבתגמול, ברור מכאן, שהעונש בא על-ידינו ואינו מוטל על הגויים או על ה', כפי שכבר כתבנו לעיל (אות ז).

י. מרדכי ואסתר בשושן הבירה

באסתר ג:יג מובא תוכן אגרותיו של המן: "ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך - להשמיד ולהרג ולאבד את כל היהודים, מנער ועד זקן, טף ונשים, ביום אחד, בשלושה עשר לחדש שנים עשר, הוא חדש אדר, ושללם לבז".

כשגברה יד ישראל, הרי אגרותיו של מרדכי הן העתק מדויק של אגרות המן, אבל הפוכות - לטובה (אסתר ה:ז): "וישלח ספרים ביד הרצים, בסוסים, רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים, אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם - להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם, טף ונשים, ושללם לבז, ביום אחד בכל מדינות המלך אחשוורוש, בשלושה עשר לחדש שנים עשר, הוא חדש אדר".

ואין זו סתם משאלה שלא בוצעה: הרי באסתר ט:ה כתוב - "ויכו היהודים בכל איביהם מכת חרב והרג ואבדן, ויעשו בשנאיהם כרצונם".

יא. שמעון הצדיק והשומרונים

ביומא סט. שנינו: "בעשרים וחמשה בטבת - יום הר גריזים דלא למספד, יום שבקשו כותים את בית א-להינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו, ונתנו להם; באו והודיעו את שמעון הצדיק וכו'; אמר להם (= אלכסנדר מוקדון לחכמים) 'למה באתם?' אמרו: 'אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב - יתעון גויים הללו להחריבו?' אמר להם: 'מי הללו?' אמרו לו:

'הכותים הללו שעומדים לפניך!' אמר להם: 'הרי הם מסורין בידכם'. מיד נקבום בעקביהם, ותלאום זונבי סוסייהם, והיו מגררים אותן על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו וזרעוהו כרשינין כדרך שבקשו לעשות לבית א-להינו ואותו היום עשאוהו יום טוב".

והנה, לגבי החרבת המקדש השומרוני מפורש, שהיה זה מידה כנגד מידה. אמנם מן הסתם, גם המתתם של נציגי השומרונים על-ידי גרירתם מאחרי סוסים דוהרים עד הר גריזים, היתה גם היא מידה כנגד מידה: כדרך שתכננו הם לעשות, כך הושב גמולם בראשם.

יב. נקנור

סיפור זה מסופר הן בתלמוד הבבלי והן בירושלמי. נעתיקו במלואו משני המקורות כיון שיש ללמוד מספר דיוקים מהבדלי הנוסח ביניהם.

בירושלמי, תענית פ"ב הי"ג וכן מגילה פ"א ה"ו כתוב: "נקנור שלטון משל מלכות יון. עבר לאלכסנדריאה של מצרים, וראה את ירושלים, וחירף וגידף וניאץ ואמר: 'בשובי בשלום אתוץ את המגדל הזה.' ויצא אליו אחד משל בית חשמונאי, והיה הורג בחילותיו עד שהגיע לקרובין שלו. כיון שהגיע לקרובין שלו, קטע את ידו וחתך את ראשו, ותחבן בעץ, וכתב מלמטון: 'הפה שדיבר באשמה, היד שפשוטה בגאווה' ותליין בקונסט נגד ירושלים."

ואילו בבבלי, תענית יח: כתוב: "נקנור אחד מאפרכי יונים היה, ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר: 'אימתי תפול בידי וארמסנה!' וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים, ואמרו: 'פה שהיה מדבר בגאווה וידיים שהיו מניפות על ירושלים תעשה בהם נקמה!'"

(סיפור זה בשינויים קלים מסופר גם בספרי החשמונאים; ראה נספח ב.)

סיכום

העולה מכל המקורות שהובאו לעיל - שהיסוד העיקרי שהנחה את עם ישראל בזמן שהיה חוסנו הלאומי איתן, כדברי הראי"ה, היה לנהוג 'מידה כנגד מידה' באויביו, ודבר זה - לקולא ולחומרא; לחומרא - כאשר האויב שמולנו אכזרי, הרי יש לנהוג בו באותה מידת אכזריות שהוא עצמו מתכנן, וכן הדבר כאשר האויב פוגע בכבוד ישראל - יש להגיב על חרפותיו בדרך האפשרית הקשה ביותר, הכוללת קיצוץ ידיים ורגליים. אמנם, מן-הסתם, כאשר המדובר

באויב הנוהג בנו כבוד ודרכי מלחמותיו מתחשבות, הרי גם אנו נשיב לו כגמולו, ונפעל כלפיו בכבוד ובהתחשבות.

נשאר רק לעיין, מדוע כלל זה הוא הכלל העיקרי שעיצב את דרכי מלחמתו של עם-ישראל. נראה, שהוא משום דברי הספורנו [בראשית ד:יא] בענין קין: "ולא הוצרך לפרש עונש הרוצח, כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק, שכאשר עשה, כן יעשה לו. ובדרך זו מתאחדים המוסר הטבעי עם המוסר השמעי לאגודה אחת."

ומסיכום זה גם ברור, כיצד אנו בימינו צריכים להתנהג עם אויבים, אשר כל המכנה אותם חיות-טרף מעליב את חיות-הטרף עלבון חמור ובלתי-נסלח.

נספחים

בנספחים אלו מקורות חיצוניים, שיש בהם כדי הארת דברי חז"ל הארה נוספת, אלא שאין אנו אחראים, כמובן, למסקנותיהם ולדעותיהם של ההיסטוריונים הללו, וממילא מחקרים אלו יכולים להאיר את דרכינו רק במידה מצומצמת ביותר.

נספח א

בין מרד החורבן, "המרד הגדול", לבין מרד בר-כוכבא, שהתחוללו שניהם בארץ-ישראל, התחוללה התקוממות יהודית בתפוצות מצרים, לוב וקפריסין. התקוממות זו התחוללה בימיו של טריינוס, קיסר רומי. על מרידה זו אנו יודעים עוד פחות מאשר על ההתקוממויות שבארץ-ישראל, ובכל-זאת יש בידינו מידע מעניין הנוגע למאמר זה.

בקובץ "מרידות היהודים בימי טריינוס" המוקדש למרידה זו [בעריכת דוד רוקח, הוצאת מרכז זלמן שז"ר] מופיע מאמר מאת אלכסנדר פוקס. בעמוד 207-208 פוקס מביא מדברי ההיסטוריון הרומאי דיו קסיוס, המתאר את התנהגותם של היהודים: הם אכלו את בשר קורבנותיהם; מעיהם חגרו כאבנטים; בדמם משחו את עצמם; בעורם התעטפו, ורבים בקעו לחצאים מראשם ולמטה. היו שהושלכו לפני חיות-טרף, ואחרים נאלצו לנהל דו-קרב זה נגד זה כגלאדיאטורים. בהמשך מחבר המאמר מספר, שנתגלה במצרים ארכיון מכתבים של מפקד רומאי בשם אפולוניוס, אשר בין מכתביו נמצא מכתב אמו, אוידימנוס, מתפללת לאליים, שהיהודים לא יצלו אותו. מובן,

שכפי שכותב ההיסטוריון, אין זה מעיד שהיהודים אמנם נהגו לצלות את אויביהם ולאכול אותם, אך גם אם ננפה את הגוזמאות, עדיין נשארת לפנינו תמונה של לחימה אכזרית. אין ספק, שאת הרעיון להשליך את האויב לזירה ולא לצו להיאבק כגלאדיאטור קיבלו היהודים מהיוונים ומהרומאים. והוא כפי שאמרנו בגוף מאמרנו, משום מידה כנגד מידה.

אולי לא נרחיק לכת אם נשער, שהמדרש על התנהגותם של היהודים ביציאת מצרים אינו מתייחס לתיאור מעשי היהודים בעבר הרחוק, אלא דווקא לארוע בימיהם של חז"ל, למרד היהודי במצרים ולהתנהגותם של היהודים כלפי המצרים במהלכו. וכמונו, תחת שלטון רבין היום לא יכלו חז"ל לכתוב כל אשר בליבם על המאורע, והסתירו את הדברים על-ידי התייחסות-לכאורה לעבר הרחוק ולעמים קדמונים. אולי ניתן לומר אפילו, שמדרש זה עצמו הוא בחינת הוראה שנשלחה מהארץ למצרים, כיצד על היהודים לנהוג במלחמתם, וממילא בהכרח נכתב כאילו מתייחס למצרים הקדמונים.

נספח ב

במכבים א ז:מז כתוב: "ויקחו את השלל ואת הביזה, ואת ראש נקנור כרתו ואת ימינו אשר שלח בגאון, ויביאום ויתלום על-יד ירושלים."
 במכבים ב טו:ג כתוב: "וראש הנלחמים בכל בשרו ונפשו בעד בני עמו אשר כונתו מילדותו נשארה נאמנה לאחיו צוה לכרת את ראש נקנור ואת היד עם הזרוע, ולהביא ירושלים. וכבואו שמה, ויאסף את בני עמו, ואת הכהנים העמיד לפני המזבח, וישלח לקרוא לאנשים אשר במצודה. וירא להם את ראש נקנור הרשע ואת יד המחורף אשר שלח בזדון אל בית-מקדש ה'. ואת לשון נקנור הפושע כרת, ויצו להשליכה גזרים לעופות הטורפים ואת זרוע המטורף לתלות מול ההיכל."

נספח ג

מעניין לציין, שנקטה גם מלכות כזריה היהודית מדיניות של "מידה כנגד מידה". ב"ספר כזריה" מאת ד"ר פולק, עמ' 188, מסופר, כי כאשר קיבל מלך כזריה את הידיעה, כי המוסלמים הרסו בית-כנסת בדאר-אל-בבונג, הוא צוה להרוס את מגדלו הגבוה של המסגד המוסלמי בכזראן ולהרוג את המואזנים. בעמוד 189-190, שם, מסופר, כי כאשר כפה מלך ביזנטיה על יהודים רבים בממלכתו להתנצר, הגיב מלך כזריה בטבח המוני בנוצרי ממלכתו.